Çolak, M. (2019). Macar arşiv belgelerinin ışığında I. Dünya Savaşı sırasında Avusturya-Macaristan topraklarında bulunan Tatar esir kamplarında yaşam, Türkoloji çalışmaları ve Ignác Kúnos (1915-1918). *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-BELLETEN*, *67* (Haziran), 231-256.

TÜRK DİLİ ARAŞTIRMALARI YILLIĞI Belleten

Sayı: 67 (Haziran), 2019, s. 231-256, TÜRKİYE
DOI: 10.32925/tday.2019.26
Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 22.10.2018 Kabul Tarihi: 03.01.2019

MACAR ARŞİV BELGELERİNİN IŞIĞINDA I. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA AVUSTURYA-MACARİSTAN TOPRAKLARINDA BULUNAN TATAR ESİR KAMPLARINDA YAŞAM, TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI VE IGNÁC KÚNOS (1915-1918)*

Melek ÇOLAK**

Özet

I. Dünya Savaşı sırasında Avusturya Macaristan İmparatorluğu topraklarında bulunan Kenyérmező ve Éger (Cheb) kamplarına Rus ordusunda görev yapan ve esir düşen Tatar askerler yerleştirildi. Esir kamplarının kurulması, bilim adamlarının antropoloji, dil bilimi, folklor araştırmaları yapmaları için bir fırsattı. Doğulu milletlerin Macarlarla akrabalığının araştırılmasını ve ilişkileri sıklaştırmayı amaç edinen Macar Turan Derneği, Macar Bilimler Akademisi ile iş birliği yaptı. Bu kamplara bazı bilim adamlarını gönderildi. Bu bilim adamlarından Macar Türkolog Ignác Kúnos, 1915-1918 yılları arasında kamplara girerek folklorik malzeme topladı. İzlenimlerini Macar Bilimler Akademisine rapor etti.

I. Dünya Savaşı'nda esir kamplarının tanığı durumunda olan Kúnos'un şahsında, savaşın en kanlı döneminde cephe gerisinde Türkoloji çalışmalarının sürdürülmesi, kampların araştırmacılar için bir okul görevini gördüğünü göstermektedir. Ayrıca, Macar Türkolojisinin önemini ortaya koymakta, sadece Türkoloji açısından değil diğer disiplinler açısından da önemli veriler içermektedir.

* Bu çalışma, 12-15 Kasım 2015'te Türk Tarih Kurumu tarafından düzenlenen Uluslararası I. Dünya Savaşı Sempozyumu'nda (Türk-Rus Penceresi) yalnızca sözlü olarak sunulmuştur.

** Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. tunam10@gmail.com ORCID: 0000-0001-6037-1039.

Bu çalışmada ülkemizde hemen hemen hiç araştırma konusu olmamış, Macar Bilimler Akademisi Arşivi ile Macar Etnografya Müzesi Etnoloji Arşivinde bulunan resmî yazışmalar, Kúnos'un şahsi mektupları, Macar Bilimler Akademisine sunduğu raporlar ile Turan Derneğinin yayın organı olan *Turan* dergisi ve diğer kaynaklar kullanılarak Kunos'un esir kamplarına giriş süreci, kamplardaki yaşam ve Kúnos'un faaliyetleri ortaya konulmuş; Macar Türkolojisi ve I. Dünya Savaşı'nda esir kamplarının önemi bağlamında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: I. Dünya Savaşı**,** esir kampları, Ignácz Kúnos, Macar, Tatar, Türkoloji.

IN LIGHT OF HUNGARIAN ARCHIVE DOCUMENTS, LIFE IN TATAR PRISON CAMPS LOCATED WITHIN THE BORDERS OF AUSTRIAN – HUNGARIAN LANDS, TURCOLOGY WORKS AND IGNÁC KÚNOS DURING THE WORLD WAR I (1915-1918)[1]

Abstract

During the World War I, capturd Tatar soldiers serving in Russian Army were placed in Kenyérmező and Eger (Cheb) prisoner camps located within the lands of Australia Hungarian Empire. The establishment of these prisoner camps, was an opportunity to conduct anthropologic, linguistic and folkloric studies for scientists. The Hungarian Turan Association, which aims to investigate the kinship between oriental nations and Hungarians and to tighten relations, cooperated with Hungarian Academy of Sciences. Thus, a number of scientists were sent to these camps.

Hungarian Turcologist Ignác Kúnos was one of them. He visited the camps between in 1915-1918 and collected folkloric data. Then he reported his observations to Hungarian Academy of Sciences. In the person of Kúnos who was a witness to the prison camps, Turcology works that are conducted behind the lines shows that the prisoner camps served the function of a school for Hungarian scholars. In addition, it emphasize the importance of Hungarian Turkology, not only in terms of Turcology, but also in terms of other disciplines.

In this study, Kúnos' visits to and activities in the prisoner camps and his life in those are revealed in light of formal correspondences found in Hungarian Academy of Science Archive and in Hungarian Ethnography Museum Ethnology Archive, Kúnos personal correspondences, reports he presented to Hungarian Academy of Sciences, volumes of Turan Journal and some other documents and they are evaluated in terms

[1] A previous version of this paper was presented orally, without a written text, on 12-15 October 2015 at the International First World War Symposium (Turkish-Russian Perspective).

of Hungarian Turcology and importance of the prisoner camps in the World War I.

Keywords: World War I, prisoner camps, Ignácz Kúnos, Hungarian, Tatar, Turcology.

Giriş

I. Dünya Savaşı'nda Avusturya-Macaristan topraklarında esir kampları

I. Dünya Savaşı sırasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu topraklarında kurulan 42 savaş esir kampı arasında ikisine Rus tebaası olarak esir düşmüş Müslüman askerler yerleştirildi. Kamplardan biri yaklaşık 8000 kişilik olan, Macaristan'da Esztergom şehri yakınındaki Kenyérmező'de, diğeri ise yaklaşık 30.000 kişilik olan ve Çek ülkesindeki Éger (bugünkü Cheb) şehri yakınında kurulmuştu. Éger kampı özellikle Volga bölgesi Kazan Tatarları ve Mişerlerden, Başkurt, Kumuk, Nogay ve Türkmenlerden oluşurken; Kenyérmező kampındaki esirler çoğunlukta Kırım ve Kazan taraflarından gelmişlerdi (Seres, 2006, s. 153; Kúnos, 1916, s. 209-210). Bernát Munkácsi bu durumu şöyle rapor etmiştir:

> *Ortalığı kasıp kavuran bir fırtınanın denizin derinliklerini allak bullak ederek gözün görmediği hayranlık duyulacak bir yaşamı denizin yüzeyine çıkarttığı gibi, kavimlerin önüne geleni silip süpüren kasırgası, bu zamana kadar ulaşmanın ve tam anlamıyla tanımanın çok zahmetli olduğu, terk edilmiş insanları Rusya'nın doğu bölgesindeki sapa yerlerinden Macaristan'a sürüklemiş; niçin ve kiminle savaştıklarını bile bilmeden Karpatların sırtlarına yığılmışlar, esir kamplarına gelmişlerdi. Mordvinler, Çeremistler, Votyaklar, Çuvaşlar memleketlerindeki rengârenk giysileriyle değil, ama Rus askeri giysilerinin her boyun özelliklerini ortadan kaldıran gri giysiler içerisinde Kazan şehrine ve Simbirsk'de olduğu gibi Budapeşte'ye ve civardaki şehirlere ve de köylere geliyorlardı*. (Jelentés az esztergomi, 1916, s. 61-62).[2]

I. Esir kampları ve esir kamplarına giriş

I.I. Esirlerin kamplara gelişi

Birer askerî şehir görünümünde olan Éger ve Kenyérmező kampları (Kúnos, 1916, s. 209) giderek artan bir şekilde doldu (Kúnos, 1918b, s. 142).

Savaş girdabının Macaristan'a sürüklediği bu Türk-Tatar askerlerinin Macaristan'a geliş süreci (Kúnos, 1916, s. 209) Kırımlı bir Tatar esirin günlüğüne yansımıştır. Günlük hem Rusya'daki Türklerin durumunu yansıtmakta hem de bu süreç hakkındaki düşüncelerini içermektedir. Şöyle ki:

[2] bk. Ek 1.

Askerlik bizde Tatarlara göre zorunludur. Sadece başka davranışlarda bulunmakla kalmayıp, hizmetimiz esnasında çok kez olduğu gibi kendi Rus askerlerini Müslüman askerlerle birlikte ibadet ettirirlerdi. Hatta çok defalar bayraklarındaki haçları dudaklarımıza değdirmeye zorladılar. Subaylarımız arasında bize domuz eti bile yedirenler vardı. Dört yıllık askerlik hizmeti sırasında dinimizin bu yasağına son verdirecek hemen hemen hiç Müslüman asker yoktu. İstisna sadece İmparatoriçenin hizmetinde olan Kırımlılara idi. Ayrı bir başlık onları diğer askerlerden ayırıyordu. Bu şekildeki aşağılayıcı ve incitici davranışların yanı sıra bizleri "yurdumuzu" koruma amacıyla savaşa götürdüler. Dünyanın herhangi bir imparatorluğunda, hatta küçücük Romanya'da bile Müslüman askerlere farklı giysiler verilirken Rusya'da bize göre önemli formaliteleri önemsiz görmekle kalmayıp mümkün olduğunca bizleri Müslümanlıktan çıkarmaya ve gülünç durumlara düşürmeye çalıştılar. Gerçekten yeryüzünde Rusya'daki Müslüman askerlerden daha şanssız insan olamaz. Ulemalarımızı öldürüyorlar. Okullarımızda eğitimi ve manevi hayatımızı yaşamayı imkânsız hale getiriyorlardı. Savaş çıktığında bizleri silah altına aldılar. On bin Hıristiyan asker arasına olsa olsa iki yüz veya üç yüz Müslüman askeri paylaştırdılar. Ama kiminle savaşmamız gerekiyordu? Kimler bizim düşmanımızdı? Müslüman askerlere söylemediler bile. Rus askerlerinin pek çoğunun da çok daha fazlasını bilmedikleri bir gerçektir. Başlangıçta Japonlara karşı savaştığımıza inanıyorduk. Daha sonra silah talimine götürecekleri söylentisi yayıldı. Eğitim, tatbikat iki hafta sürmedi bile ve bizi trenlere istif ettiler. (Kúnos, 1916, s. 216-217).

…

Kendi topraklarımızda bulunduğumuzda bize iyi davranıyorlardı ve huzurluyduk. Ama düşman topraklarına yaklaştıkça bize bundan sonra ne bulursak onu yiyeceğimizi söylüyorlardı. Avusturya'ya karşı savaşa girdiğimizi anladığımızda Tarnopol adlı bir şehre yaklaşmıştık. Üç gün süren çarpışmaya katıldık, düşmanı geri püskürttük ama yiyeceğimiz sadece fakir köylülerden zorla alabildiğimiz şeylerdi. Öküzlere el koyduk ama her biri için yüz on ruble para ödedik. Esirlerimiz olan Avusturya ve Macar askerleri ilk olarak burada gördüm. Giysilerinin güzelliğine ve temizliğine hayran kaldık. Sırtlarındaki çantalardan bıçak, çatal, yiyecek tabakları, diş fırçalarını, hatta oradan buradan romla dolu şişelerini de aldık. Zengin donanımları hoşumuza gitmişti… Ondan ziyade Galiçya'da yaşayan Ruten halkı Rusya'daki köylüler gibi sefalet içinde yaşıyor ve acı çekiyordu. Daha içerlere girildiğinde Avusturyalılardan ziyade Yahudilerle büyük savaşlarımız oldu. Bir Yahudi evini gördüğümüz yerde yağmaladık ve yaktık. Hayatta kalan zavallılar ise kendilerine ne olacağını bile bilmiyorlardı. Subaylarımız değerli bir şey bulduklarında kolunun altına koyuyorlar ve ata yüklüyorlardı… Lemberg'de (Lvov) savaşlar daha da hız kazandı. Toplar öyle çok güm-

bürdüyor, tüfekler öyle ateş ediyordu ki bunların şiddetinden toprak bile sarsılıyordu. Topların Rusların mı, Avusturyalıların mı olduğunu dahi bilemiyorduk. Bu sırada bizleri Avusturyalıların tüm esirleri öldürdükleri sözleriyle korkuttular. Daha sonra sadece bu haberin asılsız olduğu yolunda bilgi edinmekle kalmadık, kendi yaralılarımızı çaputlara saramazken düşmanın yaralılarını güzel sargı bezleriyle sardığını ve yumuşak yerlere yatırdıklarını da öğrendik. Öyle battaniyeleri vardı ki, biz evlerimizde bile böylelerini görmemiştik… Tekrar daha içerilere doğru gittik, ama bazen üç, beş gün yiyeceğimiz olmadığı oluyordu. Mecbur kaldık, başta ekmek olmak üzere ne bulduysak yağmaladık. Yiyecek taşıyan arabalarımız çamur nedeniyle bizi takip edemedi ve bu nedenle patatesi tuzsuz, yağsız yedik. Kendi kendimize düşünceye daldık. Rus arkadaşlarımızla aynı şeyi düşünüyorduk. Vatanımız bizim için ne yapmıştı ki, bize çocukları gibi davranmayan bu yurda kanımızı borçluyduk. Özgür insanlar yurtları için savaşırlar. Biz ise sadece birilerinin çıkarları için savaşıyoruz… (Kúnos, 1916, s. 217-219).

I.II. Bilim adamlarının esir kamplarına girişi

Daha savaşın ilk ayında ilk Rus savaş esirleri ülkeye gelir gelmez, Bernát Munkácsi'nin ifadesiyle;

> *Dil bilginleri arasında, savaş esirleri arasında Ural-Altay halklarından esirler de olabileceği ve bunların yerinde araştırılması için bu iyi fırsatı değerlendirmek gerektiği düşüncesi ortaya çıktı.* (Jelentés az esztergomi, 1916, s. 62) *Esir kamplarının kurulması Avusturya-Macaristan Monarşisinin önde gelen bilginlerine antropolojik, dilbilimi, halk müziği, folklor araştırmaları yapabilmeleri için fırsat sundu* (Seres, 2006, s. 154). Bernát Munkácsi'ye göre: *"Daha önce sadece yorucu inceleme gezileriyle yaklaşmaya ve tanımaya imkânları olduğu Macar halkının akrabalarının her yerden, çok sayıda Macar topraklarında ortaya çıkmaları, Dünya Savaşı'nın bir mucizesiydi*. (Jelentés az esztergomi, 1916, s. 61-62).

Macarlarla akraba veya akraba olduğu varsayılan Avrupalı ve Asyalı halklarla bağlantı kurmayı arzu eden, 1910 yılında kurulan (Németh, 1931, s. 132; A Turán olvasóihoz, 1918, s. 514-515), akrabası olan Turan milletlerinin gelişimini sağlamayı, araştırmayı amaç edinerek (A Magyar Keleti Kulturközpont, 1918, s. 32) bilimsel gezileri destekleyen Turan Derneği (Turáni Társaság) ve üyeleri, bilim adamlarının esir kamplarında bulunan bilimsel imkânlardan yararlanılması için önayak oldu (Seres, 2006, s. 155). Turan Derneği adına Müdür Yardımcısı Alajos Paikert 7 Ekim 1914 tarihli dilekçesi ile Macar Bilimler Akademisine başvurdu.[3] Dilekçede: "Macaristan'a gelen binlerce Rus savaş esirinin büyük kısmının aslında Rus değil, ama Tatar, Başkırt, Çeremis, Fin,

[3] bk. Ek 2.

Est, Türkmen gibi Turanlı halk gruplarından oluştuğu, onların antropolojik, folklorik ve lenguistik açıdan incelenmesinin son derece ilginç ve yararlı olacağı, bu yönde Turan Derneğinin gerekli Bakanlıklarla temas kurduğu, Derneğin iki üyesinin Kenyérmező'deki kampı gezdiği"ni bildirerek esir kamplarında inceleme yapmak için Macar Bilimler Akademisinin üyelerine iş birliği teklif etti (A Magyar Tudományos, 1914, s. 707). Bu arada Akademinin üyesi Gyula Pekár, Aralık ayında bazı üyelerle Amerikan konsolosunun eşliğinde Kenyermező kampına giderek esirlerin arasında Tatarların da olduğunu gördü. Bunun üzerine hemen konuyla ilgili bilim adamlarını bilgilendirip Doğu Rusya'da yaşayan kavimlerden olan savaş esirlerinin, mensup olduğu kavimlere göre tasnif edilebilmelerini sağladı. Bu sırada Turan Derneğinin dilekçesi de konuyu, 14 Aralık'ta yapılan toplantıda esirler üzerine çalışma yapılması amacıyla akademi olarak da gerekli adımların atılmasına karar veren Macar Bilimler Akademisinin incelemesine imkân sağladı (Jelentés az esztergomi, 1916, s. 62). Toplantıda, Turan Derneğinin 10 Ekim'de gelen dilekçesi görüşüldükten sonra önerileri kabul edildi (A Magyar Tudományos, 1914, s. 706-707). 28 Aralık'ta Macar Krallığı Başbakanı'nın aracılığı ile İmparatorluk ve Kraliyet Savaş Bakanı'na gönderilen dilekçe sonucunda 4 Ocak'ta Macar Bilimler Akademisi üyelerine Kenyérmező'deki esir kampında çalışma yapabileceklerine dair cevap geldi. Ancak araştırma için gerekli esirlerin Budapeşte'de bir kışlaya nakledilmesi isteği, ilkesel sebeplere atıfla kabul edilmedi (Jelentés az esztergomi, 1916, s. 62-63). Bu arada 1915 yılı Ocak ayı başlarından itibaren esirlerin sayımı devam etti. Avusturya-Macaristan topraklarında kurulan esir kamplarında Rus ordusundan, 6325'i Tatar olmak üzere, 6.985 Müslüman esirin olduğu ortaya çıktı (Seres, 2006, s. 157). Bernát Munkácsi'nin 3 Ocak 1916 tarihli raporuna göre 1915 yılı Ocak ayında sadece Esztergom Kampında Volga-Ural bölgesi halklarından 73 Mordvin, 56 Çeremis, 39 Votyak, 2 Züryen, 91 Çuvaş, 16 Tatar ve Kırımlı, 39 Başkır bulunmaktaydı. Bunların sayısı yaz aylarına doğru giderek artmıştı (Jelentés az esztergomi, 1916, s. 62). Akademinin 8 Mart 1915 tarihinde yapılan toplantısında, esirlerin incelenmesi için başvuran yedi akademisyene araştırma izni verildi (Seres, 2006, s. 156; Jelentés az esztergomi, 1916, s. 63). Bunlar Oset ve Votyak dilini inceleyen Vámbéry'nin öğrencisi Fin-Ugorist Bernát Munkácsi, Zsigmond Simonyi, Mihály Lenhossék, Béla Vikár, Sándor Giesswien, Gyula Sebestyény ve Ignác Kúnos'tu. Onlar Kenyérmező kampına giriş için izin almışlardı (Seres, 2006, s. 156). Ancak buna rağmen bulaşıcı hastalıklar nedeniyle 2,5 ay sonra askerî makamlardan giriş izni alabildiler. İlk olarak 30 Mayıs'ta, bu sırada oraya Kenyérmező'deki esirlerin de nakledildiği Esztergom kampına gittiler. Kampta Binbaşı József Braun onları içtenlikle karşıladı. Onun emriyle Üsteğmen Otto Kubesch yardımcı oldu. Esirleri kayda geçiren de Kubesch idi. Böylelikle olağanüstü ağır ve yorucu işlemler sonunda esirlerle temas

imkânı sunulmuştu (Jelentés az esztergomi, 1916, s. 63). Ancak izinlerin bir kısmı henüz çıkmadığından engellerle karşılaştılar (Seres, 2006, s. 157). Esir kamplarına girişin, orada ikamet etmenin birçok resmî iznin çözüme kavuşmasıyla işlediğini Macar Etnoğrafya Müzesi Arşivinde[4] ve Macar Bilimler Akademisi Arşivinde bulunan belgeler göstermektedir.[5] Bakanlık Müsteşarı Vilmos Hayk'ın Kúnos'a 13 Eylül 1914 tarihinde yazdığı ve "Macar ordusunun Tatar tercümana şimdilik ihtiyacı olmadığından Kúnos'un talebinin kabul edilemeyeceğini" bildiren ve Kúnos'un henüz erken tarihlerde şahsi olarak da esir kamplarına girmek için uğraştığı şeklinde yorumlanabilecek mektubu (MNM, EA, 19815 sz., s. 145/1962)[6] göz önüne alınırsa bu sürecin uzun sürdüğü görülmektedir. Bu süreçte Kúnos verdiği dilekçenin Éger Kampı için de geçerli olmasını (MTA, Kt., Ms. 373/12)[7], ayrıca beslenme ve barınma masrafları için maddi destek meselesini gündeme getirerek (Seres, 2006, s. 179) izinlerin yenilenmesini istemiştir (MNM, EA, 19815 sz., s. 557).[8] Üsteğmen Vilmos Zwich'in Èger'den Kúnos'a yazdığı 21 Mayıs 1917 tarihli mektubu, yemek ve konaklama meselesine açıklık getirmektedir. Buna göre Kúnos'a subay yemekhanesinden yararlanabilmesi için yemek kuponu getirmesi yeterlidir.[9] Konaklama yeri olarak sadece bir oda verilebilirdi (MNM, EA, 19815 sz., s. 558).[10] György Almásy'nin Temeşvar'dan Kúnos'a yazdığı 22 Aralık 1915 tarihli mektup ise Kúnos'un "Seyid Veliyof adlı esiri bilimsel araştırmasını yapmak için kamptan Budapeşte'ye getirme konusunda yardım istediği", buna karşılık Almássy'nin bürokratik engelleri aşmak için yapılması gerekenler konusunda öğütler verdiği anlaşılmaktadır (MNM, EA, 19815 sz., s. 587-590).[11]

4 bk. Ek, 3, 4, 5; Ignác Kúnos'un Éger esir kampına giriş izni, Éger, 7 Temmuz 1916; Ignác Kúnos'un Éger esir kampı için yemek kartı Èger, 1/31 Temmuz 1916; Ignác Kúnos'un esir kamplarına giriş izni, Viyana, 23 Mart 1917 (MNM, 1982, s. 20-22).

5 Zsigmond Simonyi'nin Kúnos'a mektubu, Kúnos'un yazdığı cevabıyla, Balatonfüredifürdő, 19 Haziran 1915 (MTA: Kt., Ms. 373/12).

6 bk. Ek 6; Bakanlık Müsteşarı Vilmos Hayk'ın Kúnos'a mektubu, Budapeste, 13 Eylül 1914. "Kúnos Ignác tud. hagyetékából származó levelezés egy része: Magyar nyelvű levelek, 5. Kötet., 326.

7 Zsigmond Simonyi'nin Kúnos'a mektubu, Kúnos'un yazdığı cevabıyla, Balatonfüredifürdő, 19 Haziran 1915.

8 Vilmos Zwich'in Kúnos'a mektubu, Èger, 21 Mayıs 1917.

9 bk. Ek 4.

10 Vilmos Zwich'in Kúnos'a mektubu, Éger, 21 Mayıs 1917.

11 Almásy György'nin Ignác Kúnos'a mektubu, Temeşvar, 22 Aralık 1915.

II. Esir kamplarında hayat ve Türkoloji çalışmaları

II.I. Esir kamplarında hayat

II.I.1. Yerleşim yerleri

Kampta geniş sokaklarda sıralanan barakaların her biri başka bir Tatar boyuna aitti. Yüz hatları Moğol'a benzeyen binlerce kişi Müslüman âdetleri çerçevesinde rahat bir yerleşim imkânı bulmuştu. Kırımlı askerlerin yanında Kazan Tatarları sıralanıyordu. Mişer boylarına komşu olarak Başkurtlar, daha ötesinde Çuvaşlar, Nogaylar, Türkmenler bulunuyordu. Barakaların ardı ardına sanki topraktan bitmiş ve siyah ziftli kâğıtlarla kaplanmış ahşap yapıları küçüklü büyüklü sokaklara sıralanarak daha geniş alanlarla veya çiçeklerle, çimenlerle kaplı gezinti yerleriyle birleşiyordu. En fazla baraka olan sokağın merkezinde daha belirgin bir bina bulunuyordu. Delikanlıların çoğunun bulunduğu yere büyük bir hamam inşa edildi. İtfaiyecilerinin, dezenfeksiyon yapanların ayrı bir binası vardı. Resmî görevlilerin ikamet ettiği, yemek yedikleri ve çalıştıkları alanlar farklıydı. Kampın pastanesi ayrı, yiyeceklerini değiştirmek isteyen esirlerin dükkânları ayrı idi.[12] Bütün kampı çevreleyen ahşap çitlerin yapımı gece-gündüz silahlı askerlerin gözetiminde sürdü. Esir barakaları rahat bir tarzda döşenmişti. Herkesin ayrı bir yatağı, üstünde ahşap bir rafı vardı. Bu rafta memleketlerini hatırlatan eşyalar, aile fotoğrafları, mektuplar duruyordu. Müslüman esirleri çok zor işler yapmaya zorlamadılar. Sadece kampın büyük alanını düzenli tutmaları ve genel temizlikten sorumlu idiler (Kúnos, 1918b, s. 143-144).

Kúnos kamp hayatı hakkında bilgi verdiği "*Tatárfolyaink táborában*" *(Tatar esirlerimizin kampında)* adlı makalesinde (1918b, s. 144) bu durumu şöyle anlatmaktadır: "Doğunun insanı iş için kendisini çok yormuyor. Barakası önünde saatlerce oturabiliyor, küçük defterlere not ettiği şarkıları mırıldanıyor ve ancak yapması gereken işler olduğunda ve yemek zamanı yaklaştığında hareketleniyor."

Üsteğmen Vilmos Zwich'in Kúnos'a yazdığı 21 Mayıs 1917 tarihli mektubunda ise "1000 esirin işe gönderildiğinden" bahsedilmektedir (MNM, EA 1981, 5. sz., s. 557). Kendi ifadesiyle esirlerle ilişkileri dostça olan ve onların sıkıntılarına çare olmaya çalışan Kúnos (A török népköltés, 1999, s. 93) kamplarda esirlerin misket oyunu, iskambil oyunu veya Rusları hicveden orta oyunlarıyla vakit geçirdiklerinden uzun uzun söz etmektedir (Kúnos, 1918b, s. 151). Kúnos'a göre (1918b, s. 147) yetkililer esirlerin uzun yıllar vatansız olmayı dayanılır hâle getiren tüm ihtiyaçlarını karşılamakta, vücut sağlıkları için sıhhi kurumlar kurmaktadırlar. Günün büyük bölümünde hemen hemen

[12] bk. Ek 7, 8.

hiç kısıtlanmayan beden hareketlerini düzenli yürüyüşlerle dönüşümlü olarak yapmaktadırlar. Bir günün sonu ise şöyledir: "Esirler günlerini akşam gezintileriyle sonlandırırlar, askeri boru çalınır ve yurtsuzlar, rüyalarında yurtlarının büyülü görüntülerini görmeyi umarak barakalarına dönerler." (Kúnos, 1918b, s. 151).

II.I.2. Esirlerin psikolojisi

Kúnos, esirlerin hüzünlü dünyalarını türkülerle ifade ettiklerini belirterek sık sık bunlardan örnekler vermektedir (1918b, s. 142-143,150). Kenyérmező kampındaki şairliğe meyilli İsa ve Derviş Mustafa gibi esirlerin hüzünlü türkülerini dinleyen Kúnos (1916, s. 212), esir kamplarında gramofon plakları sayesinde pek çok tatlı, buruk melodiyi ölümsüzleştirmeyi başarmıştır (Kúnos, 1918b, s. 142).

Kúnos'un derlediği "balalaykanın tellerinden yükselen" ve esarette olan insanların bütün hislerini özetleyecek niteliğiyle şu nakarat dikkat çekicidir: "Ağlama babam, ağlama anam. Macar yurdu oldu esaret yuvam."

II.I.3. Yemekler

Bu konuda bir Tatar esir, günlüğüne şunları not etmiştir:

> *Esir düşüşümüzün ilk günlerinde sadece lahana yaprağı ve çiğ patates yedik. En azından aç kalmadık. Macar sınırının içlerine doğru ilerledikçe sefil kaderimiz değişti. Köylerde yaşayanlar bizlerle ekmeklerini paylaştılar, düşman subayları ise bizleri sigara işiyle görevlendirdiler. Şaşırarak gördük ki sadece subaylar değil, erler de insancıldılar ve bize de daha alt derecedeki subaylarımıza davrandıkları gibi davranıyorlardı… Yiyecek çeşidi boldu*. (Kúnos, 1916, s. 219).

Esirlerin "açlık yüzünden çektikleri acıların kısa sürede sona erdiğinden" söz eden Kúnos da (1918b, s. 142) Müslüman esirlere "Macar subaylar tarafından pek iyi bakıldığını" kaydetmektedir. Kúnos'a göre: "Esirlere düşman değil, dost bir cinsin istemeyerek esir alınmış zavallı evlatları gözüyle bakılıyordu." (A török népköltés, 1999, s. 89). Dinlerinin gereklerine göre yiyeceklerini kendi aşçıları, ekmeklerini kendi fırıncıları pişiriyordu (Kúnos, 1918b, s. 147). "Yemek zamanı yaklaştığında hareketlenen esirler", Kúnos'un ifadesiyle (1918b, s. 144): "Uzak Asya ülkelerinin ve Kafkasya'nın vahşi dağlarının sınırlarına savurduğu insan tipleri sıraya girerlerdi." Yemek kaplarıyla yiyeceklerini alanlar "yemek için barakalarına çekilirler, büyük alanları yarım saatliğine sessizlik ve huzur kaplardı." (Kúnos, 1918b, s. 151).

II.I.4. Dinî hayat

Esirlerin odalarının ortasında çevrilmiş, günlük ibadetlerini saptan kendilerinin yaptıkları seccade üzerinde rahatsız edilmeden yapabilecekleri bir

yer vardı. Dindar cemaat için ibadet büyük camide, yalnızca cuma günleri olurdu (Kúnos, 1918b, s. 144). Kampın imamı ezanla onları ibadete çağırdığında aralarında her türlü farklılık ortadan kalkarak toplanırlardı (Kúnos, 1916, s. 213; 1918b, s. 144). Kampta bir ramazan ziyaretine davet edilen Kúnos'a göre (1918b, s. 149-150) kamptaki esir hayatının gündelik tekdüzeliğini renklendiren olay ise dinî bayram kutlamaları idi. Esirlere moral vermek ve bilgilendirmek için birçok kez kampları ziyaret eden ve İstanbul'dan gelen hoca, bayram günlerinde de aynı görevle geldi (Kúnos, 1918b, s. 152-153). Kúnos'un ifadesiyle: "Hocanın önüne temiz giysilerle gelen inançlı kamp ordusunun yanan gözlerinde dinî beraberliğin fanatizm ateşi parlar, eller kutsal yeminle bağlanırdı." (Kúnos, 1918b, s. 153).

"Kutsal savaşın şehit askerleri için ölümün korkunç olmadığını" belirten Kúnos, (1918b, s. 153), sonrasını şöyle anlatmaktadır: "Bayırlar ve tepeler arasında kıvrılan yol, uzak Asya'dan kopup gelen askerlerinin ebedi dinlenme yerini çepeçevre parmaklıklarla çevrili, esir taburuna ait Müslüman mezarlığına götürür."

Avusturya-Macaristan Monarşisi ayrıcalıklarla ve çeşitli vaatlerle Müslüman esirleri Türk ordusuna geçmeleri ve itilaf güçlerine karşı "cihatta" yer almaları için teşvik etmesine rağmen (Seres, 2006, s. 153), Kúnos (1916, s. 213-214) Kumuk, Avar, Oset ve Gürcüler üzerinde "cihadın" hiç etkili olmadığını vurgulamaktadır.

II.I.5. Edebiyat – sanat faaliyetleri

Kamplarda "Tatar toplumunun lider şahsiyetleriyle neredeyse arkadaş denecek şekilde yakın temasa geçme fırsatını yakaladığını" belirten Kúnos, "bu konuda Avusturya-Macaristan monarşisinin bir ucunda Kazan kültürü oluştuğunu" açıklamaktadır. Kúnos'a göre (1916, s. 215; 1918b, s. 149):

> *Edebî sorunlar hevesli ama alışılmış tartışmaların konusu hâline geldi. Dilin sadeliğinin ırk farkları; yaratan sorunları üzerine kafa yordular ve şarkı yarışmalarında millî duyguları, en millî halk dilinde söylenmesini sağlayan Tatarca şiirlere şarkı yarışmasında ödüller verdiler.*

Bunun yanı sıra, esirler âdeta bir folklor gazetesi olan ve gizlice hazırlanıp elle yazılan *Kiçiren Cuvatkiç (Küçük Teselli)* adlı bir gazete çıkardılar (A török népköltés, 1999, s. 90; Kúnos, 1918b, s. 149; 1916, s. 215). *Kiçiren Cuvatkiç*'in bütün sayılarını içine alan bir koleksiyon veda sırasında hediye olarak Kúnos'a verildi (A török népköltés, 1999, s. 94). Kamplarda başta Macarca ve Almanca olmak üzere yabancı dil eğitiminde gayret söz konusu idi. Sabahın erken saatlerinde kampın bunun için düzenlenen okuluna toplanırlardı. Daha çok gündüz vakitlerini dil öğrenimine adayan Tatar aydınları çoktu. Kampın subaylarına Rusça ve Türkçe dersleri vermeyi ise Tatar imamlar üstlendiler

(Kúnos, 1918b, s. 152). Baraka şefleri olan Tatar imamlar dinî görevlerinin yanında ayrıca bilmeyenlere okuma yazma öğretirlerdi (Kúnos, 1918b, s. 149). Esirler için kampta tiyatro ve okuma salonu inşa edilmişti. Tiyatro oyun yazarları, aynı zamanda tiyatro oyuncuları da Kırım ve Kazanlılardan oluşmuştu. Bir sezonda on tiyatro oyunu sahnelendi (Kúnos, 1918b, s. 152). Üsteğmen Vilmos Zwich'in Kúnos'a yazdığı 21 Mayıs 1917 tarihli mektubunda henüz kamptan ayrılmayan Hasan İbrahimov adlı esirden ve onda bulunan bir Tatar oyununun el yazmasında söz edilmektedir (MNM, EA, 1981, 5. sz., s. 558-559).[13] Kúnos ayrıca Mişerlerin ülkelerindeki rejimi ve kamu düzenini hicveden bir halk oyununu sergilediğini bildirmektedir (Kúnos, 1916, s. 223). Esirlerin en makbule geçen eğlencesi olan tiyatro oyunu dışında (A török népköltés, 1999, s. 90), Kúnos'un ifadesiyle (1918b, s. 152) kamplarda "cahil olanları en başta hareket eden resimlerin görünmesi" (sinema) eğlendirirdi. "Şaşkınlıkla karışık bir şekilde hayran olunan perdede Avrupa filmlerinin eğlenceli yanları ve açık-seçik şakaların yer aldığı çizgi filmler görünürdü ve İslam inancına asla uygun düşmeyen görüntüler çoğunlukla etkili olurdu."

II.I.6. Zanaat

Esirler, kampta mesleklerini devam ettirebiliyorlardı. Her zanaatın ustası, her ustanın gerekli araç gereci vardı. İçinde her alet edevatın bulunduğu atölyeler, memleketlerinde sahip oldukları zanaat çeşidine göre titizlikle çalışmak isteyen zanaatkârların emrine veriliyordu (Kúnos, 1918b, s. 147). Tatar boylarının her birinin kendi farklı uğraşıları vardı. Kırım ve Kazanlıların ağaç oyma konusunda becerileri vardı. Kafkasyalılar gümüş ve hayvan derisinden yapılan süs eşyaları konusunda, yüzükler, zincirler ve diğer bakırdan yapılan eşyaların yapımında çok titizlerdi. Başkırt ve Nogay Tatarları ketenden diktikleri çantaları işliyorlardı. Türkmenler hasır ve ağ örmeden anlıyorlardı (Kúnos, 1918b, s. 147; 1916, s. 225). Kúnos onlara para kazandırmak ve yaptıkları objeleri Peşte'deki Şark Müzesine koymak için o ana dek yaptıklarının birer örneğini sipariş ederek üç sene içinde binden fazla etnografik eşyalar yaptırdı (A török népköltés, 1999, s. 90). Kúnos'un aylarca süren güçlükleri takiben, kişisel isteği üzerine iki Tatar marangozun Èger kampından dışarı çıkmalarına izin verilerek Doğu Ticaret Akademisi Doğu Müzesinde (Keleti Kereskedelmi Akadémia Keleti Múzeuma) Tatar folkloruna dair model objeleri hazırlamakla meşgul olmaları (Seres, 2006, s. 168)[14], Etnografya Müzesi Arşivinde kayıtlı olan ve Onbaşı Károly Varga'nın Èger'den Kúnos'a yazdığı 13 Aralık 1917 tarihli mektubunda belirttiği "sipariş edilen" bazı malzemeye dair mektubu (MNM, EA, 1981, 5. sz., s. 498-501)[15], yine Onbaşı'nın "san-

[13] Üsteğmen Vilmos Zwich'in Ignác Kúnos'a mektubu, Éger, 21 Mayıs 1917.

[14] bk. Ek 9.

[15] Onbaşı Károly Varga'nın Kúnos'a mektubu. Éger, 13 Aralık 1917.

dık" gönderdiğine dair 5 Ağustos 1917 tarihli mektubu ile (MNM, EA, 19815. sz., s. 518-520).[16], gönderinin yerine ulaşmadığı anlaşılan 13 Eylül 1917 mektubu (MNM, EA, 1981, 5. sz., s. 542)[17], ayrıca Üsteğmen Vilmos Zwich'in içinde cami maketi bulunan kaybolan iki büyük sandıktan söz eden 17 Ekim 1917 tarihli mektubu (MNM, EA, 1981, 5. sz., s. 508)[18], bu konuda devam eden çalışmaları yansıtmaktadır. Kúnos'un (1916, s. 224-225) övgüyle bahsettiği ortaya çıkan bu "değerli el sanatı ürünleri" savaşın sonunda Peşte'de bulunan Margit adasında açılan bir askerî sergide[19] Tatar Köşkü adıyla şöhret kazanmış şark usulü bir binaya konulup Tatar Asâri Müzesi diye seyredenleri hayrete düşüren bir sanat koleksiyonu yaratılmıştır (A török népköltés, 1999, s. 90)[20]. Yüzbaşı Krisztinczovic'in Kúnos'a yazdığı 19 Haziran 1918 tarihli mektubundan ve onu takdir eden ifadelerinden, askerî serginin düzenlenmesinde ve başarılı geçmesinde Kúnos'un önemli rolü olduğu anlaşılmaktadır ((MNM, EA, 1981, 5. sz., s. 540).[21]

II.II. Türkoloji çalışmaları

Avusturya'nın Wünsdorf esir kampında Tatarlar üzerinde ayrıntılı araştırmalar yapan G. Weil[22], Esztergom'daki kampta Votyak dili ve folkloru üzerinde çalışan Kúnos'un arkadaşı Bernát Munkácsi[23] ya da Gürcü esirler arasında araştırmalar yapan Béla Vikár gibi şahsiyetler arasında (Seres, 2006, s. 157) Türkolog Ignác Kúnos da "esir düşen askerlerden Tatar halk edebiyatını öğrenmeye niyet etmişti." (A török népköltés, 1999, s. 84). Daha yükseköğrenimi sırasında Türkoloji ve bu bilim dalının önde gelen bilginleri olan Ármin Vámbéry, József Budenz ve Bernát Munkácsi ile tanışarak onlardan aldığı ilhamla Türkoloji ile ilgilenmeye başlayıp 1885'te Bulgaristan'daki Türkler arasında kısa bir süre kaldıktan sonra (A török népköltés, 1999, s. 6) İstanbul'a gelip Şeyh Süleyman Efendi'nin tekkesinde Türkçe ve Arapça dil bilgisini ilerleten (MTA, Ms, 5448/260), 5 yıl boyunca Türkiye'de kalarak İstanbul'dan Anadolu'ya seyahat edip dil bilimi ve folklor malzemesi toplayan (Kúnos, 1891, s. 3-4) Kúnos'a göre (1916, s. 209) "…şimdi ise yakınlarına gelen bu dil madenleri işlenmemiş olarak kalamazdı." "En küçük bir kültür bağına da sarılmaları gerekiyordu." (Kúnos, 1916, s. 227). Savaşta esir kamplarının sis-

16 Onbaşı Károly Varga'nın Kúnos'a mektubu. Éger, 5 Ağustos 1917.

17 Onbaşı Károly Varga'nın Kúnos'a mektubu. Éger, 13 Eylül 1917.

18 Üsteğmen Vilmos Zwich'in Kúnos'a mektubu. Éger, 17 Ekim 1917.

19 bk. Ek 10

20 A török népköltés, Kúnos Ignác török nyelven tartott egyetemi előadásái (1925-26), s. 90.

21 Yüzbaşı Krisztinczovich'in Kúnos'a mektubu. Budapeşte, 19 Haziran 1918; bk. Ek 11.

22 "Weil tanulmányai Wünsdorfi tatár fogolytáborban", *Turán*, 1918, 8.szám., s. 510.

23 Bernát Munácsi bu araştırma sonuçlarını 3 Ocak 1916 tarihinde Macar Bilimler Akademisinde sunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. (Jelentes az esztergomi, 1916, s. 61-77).

temli malzeme toplamak için iyi bir okul olduğu belli olmuştu (Seres, 2006, s. 154). Bu yüzden Kúnos'un kendi ifadesiyle o, "Kanın sel gibi aktığı savaşın üç yazını esir kamplarında geçirdi. Ve çok renkli Tatar edebiyatının dil ve etnik hazinelerle zenginleşen koridorları önüne açıldı." (Kúnos, 1918b, s. 143). Savaşın onuncu ayında dil araştırma çalışmaları başladığı zaman, Kenyérmező'de önce Kırım Tatarları arasında çalıştı (Kúnos, 1916, s. 210). Bu kamptaki araştırması "her gün sabah şafakla birlikte saat 5.00'te yola çıkıp akşam evine geri döndüğünden çok yorucu" olmakla birlikte pek çok malzeme derlediğinden elde ettiği sonuç bu yorgunluğu unutturuyordu (Seres, 2006, s. 176). Èger esir kampında toplanan folklorik malzeme plaklara kaydedildi. Fonetik ile ilgili derlemeye József Balassa'nın yardımıyla Kenyérmező kampında da devam etti (Kúnos, 1916, s. 224). Bir Tatar esirin günlüğünü Èger kampında yazıya geçirmeyi başardı (Kúnos, 1918b, s. 142). Kúnos (1916, s. 22), bu derleme çalışmalarında kendisine en çok Kazanlı Veliof'un yardımcı olduğunu belirtmektedir. Kúnos'un ilginç edebî örnekler not ettiği esirlerden biri olarak Başkır-Tatar Minnigali Usiyarov ve Kazanlı Tatar Devletsin Nigmetcan'ın adı geçmektedir (Seres, 2006, s. 168). Esirlerin isimlerinden ise çoğu yerde söz etmemektedir.[24] Macar ve Avusturyalı subaylar da bu çalışmaları sırasında destek olarak onun işini kolaylaştırmışlardır (Kúnos, 1916, s. 226). Yazışmalardan, tek engelin Kúnos'u zaman zaman sıkıntıya sokan maddiyat olduğu anlaşılmaktadır (Seres, 2006, s. 176, 181-182).

Kúnos her iki esir kampında yaptığı çalışmalar hakkında yazdığı raporunu 3 Ocak 1916 tarihinde yapılan Macar Bilimler Akademisinin toplantısında sundu.[25] Raporda kamp yaşamından başka antropolojik ölçümler yapıldığına dair bilgiler de bulunmaktadır. Buna göre Éger kampında komutan Antal Smieth tarafından ayrı bir yer tahsis edildi. Viyana Üniversitesinden antropologlar üniversite hocası Rudolf Pöch idaresinde antropolojik ölçümlerle meşgul oldular (Kúnos, 1916, s. 220).

Kúnos (1916, s. 220-221) raporunda bu ölçümleri şöyle anlatmaktadır:

> *İlginç insan tipi bakımından hem dil malzemesi hem de antropolojik olarak seçilecek pek çok insan vardır. Éger'de, Tataristan'ın tüm seçil-*

[24] Örneğin "*Kırımlı hocanın ve Kazan halk danslarını öğreten kişiyi sevgiyle yâd etmesine*" rağmen isimlerini belirtmemiştir (Kúnos, 1918b, s. 145). Minnigali Usiyarov ve Devletsin Nigmetcan'ın isimlerini ise István Györffy'nin bir raporu sayesinde öğrenebiliyoruz (Seres, 2006, s. 168).

[25] "Jelentés a mohamedan fogoly-tábarokban végzett tanulmányokról (Müslüman esir kamplarında yapılan incelemeler hakkında rapor)" adı altında Akademiye sunulan bu rapor, aynı yıl *Budapesti Szemle* dergisinde "*Tatár foglyok táborában*" adı ile yayımlanmıştır (Kúnos, 1916, s. 209-227). *Budapesti Szemle*'de yayımlanan rapor ile hemen hemen aynı içerikte olan ve "*Tatárfoglyaink táborában*" adı ile Magyar Figyelő'de yayımlanan makalesi için bk. Kúnos, 1918b, s. 140-153. Ayrıca bk. Ek 12.

> *miş insanları ve askerlik hizmeti için zorlanmış olan Tatar boylarının dil ve tip bakımından birbirlerinden ayrılan grupları masalarımızın önünde sıralandı… Başlangıçta biraz yabancılık çekerek ve çekinerek ölçümlerini verdiler. Bu bilimsel çalışmanın özellikle meşakkatli bölümü için onlara hiçbir açıklama yapmadılar. Korktukları için engel çıkaranlar da vardı ama büyük kısmı utangaç davranışlarla vücutlarının farklı noktalarının ölçümünü yaptırdılar. Sıra başlarının alçıdan kalıbını almaya gelince neredeyse ayaklanma çıkardılar. Alçı kalıplarının yüzden ayrılması sırasında bıyığına veya seyrek sakalına yapışıp kalıp kalmayacağı konusu ise bundan daha olaylı oldu.*

Kúnos'un Bilimler Akademisine sunduğu rapordan antropolojik ölçümler sırasında Tatarların tipleri ve özellikleri konusunda bilgi sahibi olduğu anlaşılıyor. Kúnos, onların fiziksel özellikleri ile beraber dil-kültür özellikleri hakkında da bilgi vermektedir (Kúnos, 1916, s. 221-223; 1918b, s. 144-147). Buna göre:

> *Moğol hatlarına sahip olmayan tek grup sarı saçlı, mavi gözlü büyük bölümü tıknaz yapılı olan Mişerlerdir. Dolandırıcılıkları dillere destan olan Mişerlerin ticari yetenekleri bilinmektedir. İslam dini onları çok bağlamaz. Dilleri giderek Ruslaşmakta, ırkları soy özelliğini yitirmektedir. Macarların bakış açısıyla "Mişer" kelimesi, "Megyer" kelimesine dil bakımından uygun olanıdır. Dilleri fonetik bakımdan ilgi uyandıran Mişerlerin kültür seviyesi oldukça düşüktür*. (Kúnos, 1916, s. 221-222; 1918b, s. 145).

Kúnos (1916, s. 223), kendi ifadesiyle, "*yüzleri Japonlara benzeyen Başkırtları*" şöyle anlatmaktadır:

> *… Memleketlerinin de şakayla karışık böyle ünleri var. Bu nedenle başta şakadan hoşlanan Mişerler olmak üzere Tatarların hedef tahtasıdırlar. Askerlikte sağı ve solu birbirinden ayırt edemedikleri zaman kulaklarının birine saman, diğerine ot astıklarını; Rusların sağa demek yerine saman olduğu tarafa, sol yerine otun olduğu tarafa şeklinde onlara komut verdiklerini anlatıyorlar* (Kúnos, 1918b, s. 146; 1916, s. 223).

> *Kazanlı insan tipi daha saf ve daha karakteristiktir. Bu, bütün Tatarların en değerli ögesidir. Kültür seviyesi çok gelişmiş olan Kazan Tatarlarının Avrupai anlamda dikkate alınacak düzeyde edebiyatı ve halk kaynaklarından beslenen şiiri vardır* (Kúnos, 1918b, s. 144-146). *Kırım Hanlığının halefleri olan Kırım Tatarları, tipolojisinde de Çerkes ve Osmanlı kanının karışımının bazı özelliklerini gösterir. Okula gidenler, okuma yazma bilenler İstanbul kültürüne meylederler. Efsane hâline gelmiş sayısız kahraman, halkın hatıralarında yer eder* (Kúnos, 1918b, s. 144).

"Kültür ve dinsel yaşam konusunda sadece Türkmenler Başkırtların aşağısındadır." yorumunu da ilave eden Kúnos, Türkmenleri şöyle anlatmaktadır (Kúnos, 1918b, s. 146):

> *Bu boyun kampımızdaki temsilcileri günlere isim verildiğinin farkında bile değiller. Hangi yaşta olduklarını ise soranın muhakemesine göre tespit edebiliyorlar. Onlar sayıları öğrenmeyi gereksiz bir iş olarak görürler. Çünkü yaşlanırlar ve zamanı gelince de ölürler. Diğer boylarla birlikte kime karşı ve niçin savaşa girdiklerinden ve kaderlerinin onları yeryüzünün hangi bölümüne attığından haberleri bile yoktur. Değiştirilemez son istek olan kısmete zorunlu bir avuntuyla boyun eğerler. En zor olarak Kumuk, Avar, Oset ve Gürcü olanlar milli üniformalarla istisnai durumlara sahip oldular*.

Kúnos ayrıca Tatarların genel olarak antropolojik özelliklerini çizerek "tarihteki rollerine değinmekte, millî kahramanlıklarından" söz etmektedir (Kúnos 1918b: 148).

III. Esir kamplarındaki çalışmaların sona ermesi ve esirlerin gönderilmesi

1917 yılının yaz ayları, Kúnos ve arkadaşlarının Éger esir kampında derleme yaptıkları son fırsat oldu (Seres, 2006, s. 168). Çünkü Kúnos'un 7 Temmuz 1916 tarihli Éger esir kampına giriş belgesinden başka (MNM, EA, 19821, sz, s. 20)[26], 23 Mart 1917 tarihli izin belgesinde, 30 Haziran 1917'ye kadar Kenyérmező, Somorja, Dunaszerdahely, Nagymegyer, Boldogasszony, Ostfiasszonyfa, Sopronnyék, Zalaegerszeg, Hajmáskér, Csóth adlı esir kamplarına giriş izni verilmektedir (MNM, EA, 19821 sz., s. 22- 23).[27] Onun 3 Ocak 1916 tarihinde Macar Bilimler Akademisine sunduğu raporun (Kúnos, 1916, s. 209-227) hemen hemen aynısı olan ve gözden geçirilerek 1918 yılında *Magyar Figyelő* adlı dergide yayımlanan raporu (Kúnos, 1918b, s. 140-153)[28] ve resmî yazışmalar, mektuplaşmalar[29] göz önüne alınırsa Kúnos'un bu kamplara da girdiği hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Magyar Figyelő'de yayımlanan raporunda "savaşın üç yazını esir kamplarında geçirdiği" sözleri, onun artık 1918'de esir kamplarına gitmediğini göstermektedir (Kúnos, 1918b, s. 143).

Albert Halleder'in Kúnos'a yazdığı 9 Temmuz 1918 tarihli mektuptan Kúnos'un bulunduğu yere iki esir gönderildiğini göstermektedir (MNM, EA, 19815 sz., s. 610).[30] Doğu Ticaret Akademisi Doğu Müzesinde çalışan bu iki esirin (Seres, 2006, s. 171), "başlatılan esir mübadelesi nedeniyle derhâl geri

[26] Ignác Kúnos'un Éger esir kampına giriş izni. Éger 7 Temmuz 1916.

[27] Ignác Kúnos'un esir kamplarına giriş izni ve eki. Viyana, 23 Mart 1917.

[28] bk. Ek 13.

[29] Ayrıntılı bilgi için bk. MNM, 19815 szám, 19821 szám.

[30] Albert Halleder'in Kúnos'a mektubu. Budapeşte, 9 Temmuz 1918.

gönderilmesinin" istenmesi (MNM, EA ,19815 sz., s. 610),[31] artık bu dönemin kapandığına işaret etmektedir.

Sonuç

I. Dünya Savaşı sırasında Rus ordusunda görevli olup esir düşen Tatar askerlerin Avusturya-Macaristan İmparatorluğu topraklarında bulunan Kenyérmező ve Éger esir kamplarına yerleştirilmesi, bilim adamlarına dil bilimi, folklor ve antropoloji araştırmaları yapmaları için bir fırsat oldu. Macarlarla akraba doğulu milletlerin akrabalık bağlarının araştırılmasını amaç edinen Turan Derneği ile Macar Bilimler Akademisinin iş birliği yapması sonucu özellikle Macar bilim adamları bu kamplarda araştırmalarda bulundular.

Bu bilim adamlarından biri olan Macar Türkolog Ignác Kúnos, savaş esirleri arasında folklorik malzemeler derledi, kamplardaki yaşama tanık oldu. Kúnos araştırma sonuçlarını Macar Bilimler Akademisine rapor etti. Kúnos'un raporu ve onun kamplara girişi ile ilgili resmî yazışmalar ve şahsi mektupları Kenyérmező ve Éger kampları örneğinde, I. Dünya Savaşı sırasında esir kamplarının Türkoloji ve ona yardımcı disiplinler açısından ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Esir kampları, Türkoloji çalışmaları için Macar bilim adamlarına muazzam malzeme sunmuş, onların tecrübe kazandığı bir okul işlevini görmüştür. Kamplardaki Türk kökenli askerler ile Macar bilginler ve kamp görevlileri arasındaki dostane ilişkiler, I. Dünya Savaşı sırasında Türk-Macar ilişkilerinin dostluk bağlarına dayalı olduğuna dair güzel bir örnek sunmaktadır.

Kúnos'a dair Macar Etnografya Müzesi Arşivi ile Macar Bilimler Akademisi Arşivinde bulunan ve henüz tam olarak incelenmemiş olan zengin arşiv malzemesi araştırmacıları beklerken esir kamplarının sadece siyasi yönüyle değil sosyal, kültürel olarak da incelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Esir kampları örneği, aynı zamanda I. Dünya Savaşı'nın bu açıdan daha çok araştırılması gerektiğine dair küçük bir örnek oluşturmaktadır. Çünkü bu küçük örnek, cephe gerisinde başka bir dünyanın varlığına işaret etmekte, savaşın insani boyutunu gözler önüne sermektedir. Bu insani boyut ve savaşta çekilen sıkıntılar ortaya konuldukça, tarih bilimi de konusu olan insan faktörüne dayalı olarak, birleştirici rolünü ortaya koyacak; insan sevgisi, evrensellik ve barış politikasına katkıda bulunacaktır.

31 Albert Halleder'in Kúnos'a mektubu. Budapeşte, 9 Temmuz 1918. Ayrıca bk. Ek 14.

Kaynaklar

I. Arşiv belgeleri

MNM (Magyar Néprajzi Múzeum), EA (Ethnológiai Adattár): Macar Etnografya Müzesi, Etnoloji Arşivi, 1982, 1. szám, 1981, 5. szám.

MTA (Magyar Tudományos Akadémia Levéltára): Macar Bilimler Akademisi Arşivi: Ms. 5448/260, Kt, Ms, 373/12.sz.

II. Kitaplar

[Yazar yok.] (1916). *A Magyar Keleti Kulturközpont (Turáni Tarsaság) Alapszabályai és ügyrendjei*, Budapest: Fritz Ármin Könyvnyomdája.

[Yazar yok.] (1999). *A török népköltés Kúnos Ignác török nyelven tartott egyetemi előadásai (1925-26*), Fordította Tasnádi Edit, Budapest: Terebess Kiadó.

[Yazar yok.] (1918). *Jelentes a Magyar Keleti Kulturközpont (Turáni Társaság) két évi müködéséiről. Az 1918 Május 24-i közgyülésén tartott elnöki megnyitó és elöadott ügyvezető igazgatói és titkári jelentései*, Budapest.

Kúnos, I. (1891). *Anatóliai Képek*, Budapest: A Szépirodalmi Könyvtár Kiadóhivatak.

III. Makaleler

[Yazar yok.] (1914). A Magyar Tudományos Akadémia jegyzőkönyvei. Harminchetedik akadémiai ülés, Tizedik összes ülés 1914. december 14-én. *Akadémiai Értesítő, (A Magyar Tud. Akadémia megbizásából, Szerkeszti Heinrich Gusztav), 25,* 706-707.

[Yazar yok.] (1918). A Turán olvasóihoz. *Turán, 9-10*, 513-515.

[Yazar yok.] (1916). Jelentes az esztergomi fogolytáborban végzett votják nyelvi és néprajzi tanulmányaimról, (Felvosta Munkácsi Bernát r.t. 1916. jan. 3). *Akadémiai Értesitő*, Szerkeszti Heinrich Gusztáv, XXVII, 2, 61-77.

[Yazar yok.] (1916). Kúnos Ignác. *Magyar Èletrajzi Lexikon*, Budapest: Első, Kötet, Akadémiai Kiadó, 1032-1033.

Kúnos I. (1918a). Tatár néprajz Magyar Földön. *Új Idők, 28/2,* 29-30, 327-328.

Kúnos I. (1918b). Tatárfoglyaink táborában. *Magyar Figyelő (MF), VIII, 1-5*, 140-153.

Kúnos I. (1916). Tatár foglyok táborában. *Budapesti Szemle, CLXV*, 209-227.

Németh G. (1931). A Magyar Turánizmus. *Magyar Szemle, XI*, 132-139.

Seres I. (2006). Újabb Adatok Kúnos Ignácnak az I. Világháborús hadifogolytáborokban folytatott Turkólogiai kutatásaihoz. *Az Előkelő Idegen 3*, III. Nemzetközi Vámbéry Konferencia, Összeállította Dobrovits Mihály, Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 152-194.

Ekler

Ek 1

AKADÉMIAI
ÉRTESITŐ

HEINRICH GUSZTÁV.

XXVII. KÖTET. 1916. február 15. 2. FÜZET.

Jelentés az esztergomi fogolytáborban végzett votják nyelvi és néprajzi tanulmányaimról.

(Felolvasta *Munkácsi Bernát* r. t. 1916 jan. 3.)

Tekintetes Akadémia! Lelkes érdeklődéssel estünk a magyar tekintete Európa keletén, a tájon, hol nemzeti létének hajnala derengett a mienk ősmultjának regéi szárnyalnak. Az egykori haza s az elszakadt testvérek felkeresése tündérkép gyanánt bájolja évszázadokon át a régi dicsőségért rajongó lelkeket s az őstörténeti gondolat a legfőbb vonzóerő azokban az újabbkori tanulmányutakban is, melyeknek a rokon népek és nyelvek tudományos felkutatása a czélja. De nevezetes jelenség, hogy az összetartozás érzésének ezt a nemes buzdulását keletről soha hasonló megnyilatkozás nem viszonozta. A Bihorbanszületett császár irja ugyan, hogy a honalapitás idején a nyugat felé lakó magyarok követeket küldenek a Perzsia tájáu tőlük elmaradt s „semmivel tartott" magyar népben a hogy „gyakori vágyat is nyernek emezektől" (MHK. 123); de ez időtől fogva nincs történeti emlékezet arra, hogy valaha is ellátogattak volna egyesek vagy csoportok hazánkba akár ama volgatáji magyarokhoz, kiket 1236-ban Julián barát keresett fel s velük még magyarul is beszélhetett; akár ama volga-uráli népek közül, melyeknek nyelvi rokonságára *Strahlenberg* 1730-ban megjelent híres könyve ötét az egész világ előtt nyilvánvaló s melyek közül jó számban akadnak magasabb képzettségü emberek, papok, tanitók és irók is; akár Jugriából, melynek népéről pedig Mathias de *Miechow* krakói orvos már 1517-ben megirta „Tractatus de duobus Sarmatiis" művében, hogy a magyarral egyfajta nyelvet beszél, sőt hogy — a mit utána még sokan tévedve ismételtek — „hanc esse illam Jubram regionem Scithiae, de qua egressi sunt *Jabri*, a posterioribus *Avagori* dicti" (l. Ethnographia X. 249). A jelen világháború, mely oly sok rendkivüli és soha még csak képzeletben sem vélt dolgot vitt végbe, megvalósitotta azt a csodálatos eseményt is, hogy ime a magyar nép rokonai mindenfelől nagy számban meg-

AKAD. ÉRT. XXVII. k. 814. f. 6

Bernát Munkácsi'nin 3 Ocak 1916'da Macar Bilimler Akademisine sunduğu Esztergom esir kampında yaptığı Votyak dili ve folkloru hakkındaki incelemelerini içeren raporu. (Jelentés az esztergomi, 1916, s.61).

Ek 2

706 *A M. Tud. Akadémia fegyelmével.*

HARMINCSEHETEDIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

Tizedik összes ülés.

1914 decemb. 14-én.

Elnöklete Alexay akad. elnök és elnöklete alatt jelen voltak: [illegible]

224. Főtitkár mély megilletődéssel jelenti, hogy Rényi László l. tag nov. 24-én Aradon elhunyt. Az érdemes szakférfiú koporsójára az Akadémia testvéri kegyelete jeléül koszorúját, vesztességének fájdalmát érzett gyászunkat pedig az Elnökség kérésére Harsányi Pál úr, a Nemzeti Múzeum segédőre tolmácsolta (l. alább 707. l.). — Az összes tiszta összetse részvéttel vesszük a gyászhiri és felhivja a II. osztályt, hogy emlékbeszédről gondoskodni szíveskedjék.

225. Főtitkár bejelenti Kazinczy Ferenczné úrnak, a nagy nyelvújító unokájának f. évi nov. 29-ik Sátoraljaújhelyben bekövetkezett elhunytát (l. 672. l.). — Osinte részvéttel szolgál tudomásul.

226. Főtitkár jelenti, hogy a magyar tanügynek és nyelvészeti irodalomnak egy képzett és szorgalmas munkása, Vécsey Ignácz főgymnasiumi igazgató és cz. főigazgató f. évi decemember hó 7-én Kolozsvárott elhunyt. — Osinte részvéttel szolgál tudomásul.

227. Főtitkár bemutatja az 1915. évi tüzsort, mely minden megjegyzés nélkül elfogadtatik.

228. Főtitkár bemutatja több méltóan pályázónak f. évi decz. 7-én érkezett beadványát, melyben az Illetők a Teleki-pályázat határidejének ellalasztását kérik. — Miuthogy az Akadémia az összes pályázatok határidejét szeptember 30-ára máris decemember végére halasztotta, a kérelemnek nem adhat helyet.

229. A II. osztály jelenti, hogy az 1915. évi Bródy-bizottságba Gaal Jenő r. és Angyal Dávid l. tagokat küldte ki. — Tudomásul van.

230. A II. osztály jelenti, hogy a következő emlékbeszédek ügyében intézkedett: főtitkára a k. Szilasy János t. l. felett tartandó emlékbeszédre Ember Lajos l. tagot; Fazekas Gyömörő k.-tagról Kuzsinszky Bálint l. tagot és Medveczky Frigyes r. tagról Pauler Ákos l. tagot. — Tudomásul van.

231. Főtitkár bemutatja a Turáni Társaságnak f. évi október 10-én érkezett következő beadványát:

„A Turáni Társaság évente több tudományos és gazdasági irányú expedíciót vagy tanulmányozót küld ki Ázsiába, oly czélból, hogy bizonyos területeken az ottani turáni népfajok lakta vidékek kulturális és gazdasági viszonyait tanulmányozza. Ezen tanulmányutakról röviden beszámol a Társaság legutóbbi jelentése, melyet van

Macar Bilimler Akademisinin tutanaklarında bulunan ve Turan Derneğinin esir kampları ile ilgili dilekçesine dair bilgi veren bölüm.

(A Magyar Tudományos, 1914, s. 706).

Ek 3

K.u.K. Kommando
des Kriegsgefangenenlagers
Eger.

Nr. 961

Eintrittskarte.

Für den Direktor der orient.Akademie Ignaz KUNOS,

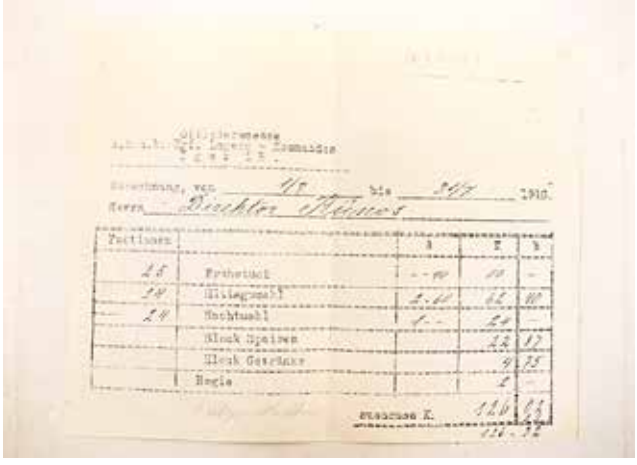
welcher berechtigt ist, das Kriegsgefangenenlager bei Eger bei Tag und Nacht zu betreten.-

Diese Karte ist nicht übertragbar.

Eger, am 7.Juli 1916.

Ignác Kúnos'a Éger'deki esir kampına girme yetkisine sahip olduğunu bildiren 7 Temmuz 1916 tarihli giriş kartı. (MNM 19821 sz., s. 20).

Ek 4

Offiziermesse
K.u.k. Kgf. Lager - Kommando
Eger

Gültig vom 1. bis 31. 1916.

Herrn Direktor Kúnos

Tagtisch		I	II	III
15	Erbsensuppe	-.40	11	-
29	Hühnersuppe	2.40	22	40
29	Rindsuppe	1.-	22	
	Block Spalwa		22	12
	Block Gerdaker		9	35
	Regie		2	-
		Summe K.	126	87

Ignác Kúnos'a Éger'deki esir kampındaki subaylara ait yemekhaneden yararlanabilmesi için verilen 1-31 Temmuz 1916 tarihini kapsayan yemek kartı. (MNM, EA, 19821 sz., s. 21).

Ek 5

K. u. k.
Kriegsministerium.

Legitimation

für Herrn Dr. Ignaz K U N O S

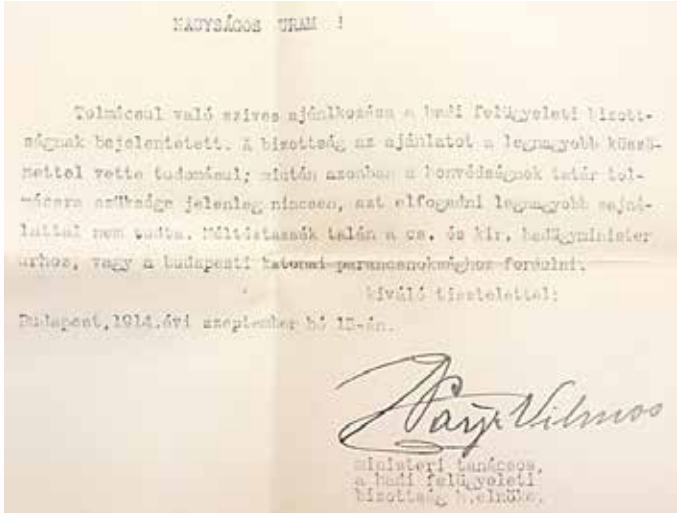
in U N G A R N.

Wien, am 23. März 1917

Gültig vom 23./3. bis 30./6.1917.

Avusturya-Macaristan Savaş Bakanlığı tarafından Ignác Kúnos'a Macaristan'daki savaş esirleri kamplarına giriş için verilen ve 30 Haziran 1917 tarihine kadar geçerli olan 23 Mart 1917 tarihli belge. (MNM, EA, 19821 sz., s. 22).

Ek 6

NAGYSÁGOS URAM !

Tolmácsul való szíves ajánlkozását a budai felügyeleti bizottságnak bejelentettem. A bizottság az ajánlatot a legnagyobb köszönettel vette tudomásul; miután azonban a tolmácsságnak tetőr tolmácsra szükség jelenleg nincsen, azt elfogadni legnagyobb sajnálattal nem tudta. Miniszterünk talán a cs. és kir. hadügyminiszter urhoz, vagy a budapesti katonai parancsnoksághoz fordulni.

Kiváló tisztelettel:

Budapest, 1914. évi szeptember hó 13-án.

Hayk Vilmos

miniszteri tanácsos,
a budai felügyeleti
bizottság elnöke.

Bakanlık Müsteşarı Vilmos Hayk'ın Ignác Kúnos'a yazdığı 13 Eylül 1914 tarihli mektubu. (MNM, EA, 19815 sz., 145/1962, s. 326).

Ek 7

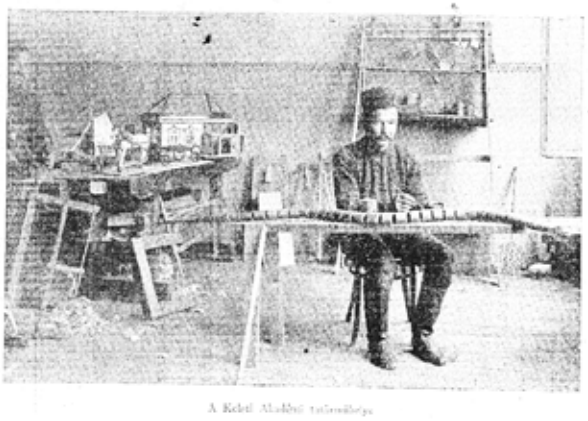
Esir kampları

Ek 8

Bükreş Üniversitesi Hungaroloji Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Szilárd Szilágy'nin arşivi.

Ek 9

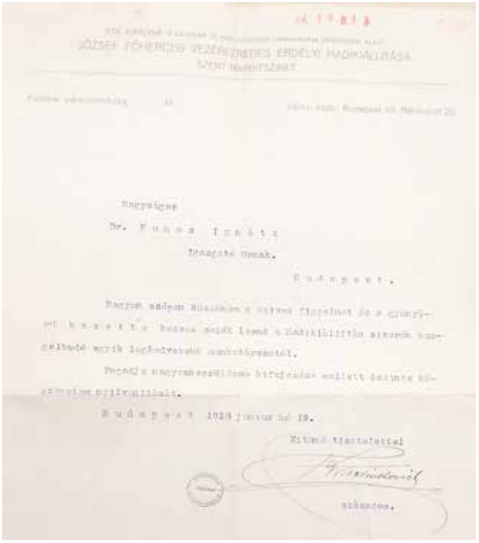
Budapeşte'de Doğu Akademisinde bulunan Tatar atölyesi. (Kúnos, 1918a, s. 328).

Ek 10

Ignác Kúnos Tatar esirlerin el yapımı eserlerini sergiledikleri Budapeşte'de açılan askerî sergide bir cami maketinin önünde (1918). (Ignác Kúnos'un torunu, Elte Üniversitesi Anglistik- İskandinavistik bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. László Kúnos'un arşivinden)

Ek 11

Yüzbaşı Kristinczovich'in Ignác Kúnos'a yazdığı ve askerî serginin başarısından dolayı da kutladığı 19 Haziran 1918 tarihli mektubu. (MNM, EA, 19815 sz., s. 540).

Ek 12

TATÁR FOGLYOK TÁBORÁBAN.[1]

Török-tatár harczosokat vetett hozzánk a háború forgatага. Sok ezernyi tömegét annak a harczoló elemnek, mely főleg Kárpátunk éreza'azatánál omlott ösze és a mely messze föld- és világrészek százféle fajzatával került legközelebbi közelünkbe. Két nagy csoportban nyert a mohammedán hadifoglyok nagy serege birodalmunkban elhelyezést. Az egyik, a kisebbik rész, az Esztergom melletti Kenyérmező-táborban találta meg barakkokban otthonát, a nagyobbik tömeg, ez idő szerint körülbelül harminczezer ember, a csehországi Eger mellett ütött majdnem városnyi terjedelmű tanyát. Akár egy-egy katonaváros, a megfelelő körigazgatással és a szükséges berendezésekkel. A kenyérmezei lankákon és az égeri völgykatlan közelében gyüjtötték egybe azokat a mohammedán vallású és tatár nyelvű hadifoglyokat, a kik az európai Oroszország legnyugotjától az ázsiai tatár területek legszélső keletjéig alkotják a tatárságnak szakadozott és csak nagyobb foltokban tömörülő sokadalmát. A legközelebbi nyugotról krimiek és kaukázusiak, a legtávolabbi keletről türkmenek és altájiak, mindnyájuk közé ékelvén kazáni, nogáji, miner, baskir és csuvas tájszólásokon beszélő törzseket. Mily gazdag különbözőségei a kaukázusi és mongoloid ember-typusoknak és mily nyelvtörténeti becsű megőrzői részben még ismeretlen nyelvi és népismertető anyagok életteleven forrásainak. A közelünkbe kerülő nyelvbányáknak nem volt szabad kiaknázatlanul maradniok. Emberi erőnktől, főleg pedig időnktől telhetőleg fogtunk munkához, hogy

[1] Jelentés a mohammedán fogoly-táborokban végzett tanulmányokról. Felolvastatott a M. Tud. Akadémia 1916. évi január hó 3-ikán tartott osztályülésen.

Budapesti Szemle. CLXV. kötet. 1916. 14

Ignác Kúnos'un 3 Ocak 1916 tarihinde Macar Bilimler Akademisine esir kampları ile ilgili sunduğu ve aynı yıl *Budapesti Szemle* adlı dergide yayımlanan raporu. (Kúnos, 1916, s. 209).

Ek 13

Tatárfoglyaink táborában.

Irta: **Kúnos Ignác.**

Dalás idők emlékezete ujult meg az európai vérzivatar gyászthozó jelenjében. Történeti multunk egyik félelmetes epizódja, a tatárjárás világtörténeti eseménye ismétlődik valóra. Messze Ázsia mongol típusu hordái kerekedtek világharci utjokra, hogy multunk egyik véres emlékezetét egy még véresebb jelenre ébresszék. És fergetegek módjára száguldoz az ősi utód, követ kövön nem hagyván, füvet füvön kipusztitván. Nem az akarata sugallatából, nem is a szive meg az érzése szerint. Hisz idegen parancs volt az ösztökélőjük és idegen szó a kényszeritőjük. És az orosz önkény emez évszázados elnyomottjai, emberi jogok számkiüzöttjei, nemzeti és vallási tradiciók megfosztottjai, lélnytelen-kelletlen törtek az előttük már legendássá hiresedett Kárpátokra, melyek magyar érefalazatánál egy önkényes és testüktől-lelküktől távolálló akaratnak lettek gyászos áldozataivá.

Batu-khánnak és Dzsingiz-khánnak kései ivadékain beteljesedett a végzet. A hajdan hires tatár fejedelemségek orosz guberniumokká süllyedtek és a kazáni meg krimi khánok koronái, cári kincstáraknak lettek muzeális klenodiumaivá. Mirzák palotáiról félholdak lnllottak alá, arabeszkek cirádái szerte foszladoztak és a tatár mecsetek minaréiról lassuvá némult a csengő szavu müezzin imára késztő szózata. És az egyes tatártörzsek néprajzi sokfélesége, mely nyelvileg is eltávolodott egymástól, szülötte országából kiüldözve, eredendő tüzhelyétől messze szakitva, más né, ik szokásai, idegen erkölcsök sajátosságai közé kellett hogy elegyedjék. Az egykor világszerte rettegett Tatárország ma már csak a történelemé. És az a világhistóriai nagy tatár folyamat, mely Attila világhódító hun népeit az országunkbeli kun nemzetség maradékaival egy egységes históriai vonallal kötötte egybe, az

Ignác Kúnos'un Magyar Figyelő adlı dergide yayımlanan "*Tatar esirlerimizin kampında*" adlı makalesi. (Kúnos, 1918b, s. 140).

Ek 14

Spezial-Baugruppe
des k. u. k. Generalkommandos
Budapest (Hungária)

Dienstzettel.

Budapest 1918 juli 9. ...

A ca. ío Kir. M. Vezérparancsnokság rendelete értelmében az összes orosz fogoly a kicserélési művelet céljából azonnal ...

Nagy. Dr. Kúnos Ignácz
igazgató urnak
Budapest.

Ignác Kúnos'a 9 Temmuz 1918'de iki esirin geri gönderilmesi için verilen talimat. (MNM, EA, 19815 sz., s. 610).

Extended Summary

There were a total of 42 prison camps within the lands of Austrian-Hungarian Empire during the World War I. The Tatar soldiers who were captured while serving in the Russian army were placed in the Kenyérmező prisoner camp located near the city of Esztergom in Hungary and the prisoner camps located near the city of Éger (Cheb) in today's Czech Republic. The population in the Éger prison camp consisted of Kazan Tatars from the Volga region and Mishers, Bashkir, Nogai, Kumuk and Turkmen, while the prisoners in the Kenyérmezden camp were mostly of Crimean and Kazan origin. Looking like a military city, Éger and Kenyérmező camps were increasingly getting more crowded.

The establishment of prison camps provided the scholars of the Austro-Hungarian Monarchy with an opportunity to conduct research in areas such as anthropology, linguistics and folklore. The Hungarian Turan Association (Magyar Turani Társaság), which was established in Hungary in 1910 and wanted to cooperate with European and especially Asian peoples, made some attempts to take the advantage of this opportunity. They wanted to cooperate with the Hungarian Academy of Sciences to conduct investigations and research in prison camps. Upon admission of the Academy, seven members of the Academy were allowed to conduct research. These were Bernát Munkácsi, Zsigmond Simonyi, Mihály Lenhossék, Béla Vikár, Sándor Giesswien, Gyula Sebestyény and Ignác Kúnos.

During his higher education, Ignác Kúnos met with the leading scholars of the discipline of Turkology, Ármin Vámbéry, József Budenz and Bernát Munkácsi and with their inspiration, he got interested in Turkology. Then he stayed with the Turks in Bulgaria for a short while and came to Istanbul and improved his Arabic and Turkish grammar in the Islamic monastery of Şeyh Süleyman Efendi and stayed in Turkey for 5 years; travelled from İstanbul to Anatolia and collected linguistics and folklore materials. He was of the opinion that this was a great opportunity to examine the linguistics materials. It was clear that prison camps were a good school for collecting systematic materials, and research was initiated. Much the same G. Weil, conducted detailed research on Tatars in the Wünsdorf prison camp in Austria, a friend of Kúnos, Bernát Munkácsi searched Votyak language and folklore in the camp in Esztergom or Béla Vikár conducted research on Georgian prisoners, Turcologist Ignác attempted to learn Tatar folk literature from the soldiers captured. As the documents in the Archives of the Hungarian Ethnography Museum and the Archives of the Hungarian Academy of Sciences show, Kúnos's entry into prison camps and his residence there became possible after taking many official permits.

Kúnos visited the Kenyérmezger and Éger prison camps between 1915 and 1918 and conducted research and investigations. From Tatar prisoners, he compiled folkloric materials. These materials were recorded on disks and then transcribed. Kúnos listened to the memories of Tatar prisoners. He was able to examine the newspaper they issued. He compared linguistic and cultural characteristics between different groups. He witnessed the daily life in the camps. He gathered written and

verbal materials together. Thus, he made it possible for them to survive in the turmoil of the war.

Kúnos presented his report on the information he collected and his observations at a meeting held in the Hungarian Academy of Sciences on 3 January 1916. In the light of these reports and Hungarian archival documents, it is possible to assess life in prison camps. All these data provide a tremendous amount of information about the places where the prisoners stayed in the camps, their psychology of captivity, the anthropological measurements made on them, their worlds of emotion expressed by literary and artistic activities, the culture of eating and drinking, and the branches of crafts. The lives of Tatar prisoners are valuable for many disciplines such as history, philology, anthropology, literature and art history.

Kúnos, who is a witness of the prison camps in the World War I, was able to carry on his Turcology studies behind the front in the bloodiest period of the war, which reveals another dimension of this war. This shows that prison camps served as a school for researchers. More importantly, as it provided detailed information about the life in the camps, it reveals the human dimension of war with the worlds of emotions and thoughts of the prisoners.

There are rich archival materials from Kúnos in the Archives of Hungarian Ethnography Museum and in the Archives of the Hungarian Academy of Sciences, which have not yet been fully studied. This shows that prisoner camps should not only be investigated from political perspective but also from social and cultural perspectives. The examples of the Kenyérmez and Éger prison camps indicate the need for further investigation of the World War I in these respects. In addition, Kúnos' reports and official correspondences to get permission for his entry to the camps and personal letters in relation to the Kenyérmez and Éger prisoner camps show how important the camps were during the World War I in terms of Turcology, revealing the importance and place of the Hungarian Turcology.

In the present study, Kúnos' visits and activities in the prisoner camps and life in the camps are revealed in light of formal correspondences found in Hungarian Academy of Science Archive (Magyar Tudományos Akadémia Levéltára) and in Hungarian Ethnography Museum Ethnology Archive,(Magyar Néprajzi Muzeúm Ethnológiai Adattár) Kúnos personal correspondences, reports he presented to Hungarian Academy of Science, volumes of Turan Journal and some other documents and they are evaluated in terms of Hungarian Turcology and importance of the prisoner camps in the World War I.